

Forprosjektrapport Forsvarskoordinator for Østfoldregionen

April 2020

Forsvarssektoren utgjør en bred virksomhet med koblinger mot store deler av det øvrige samfunnsliv. I tillegg til de direkte arbeidsplassene innenfor forsvarssektoren, det vil si Forsvaret, Forsvarsbygg, Forsvarsmateriell og Forsvarets Forskningsinstitutt, innbefatter virksomheten områder som forskning og utvikling (FoU), industri- og næringsutvikling, logistikk og understøttelse, service- og tjenesteleveranser og kulturliv for å nevne noen.

Som denne forprosjektrapporten beskriver er det et stort uutnyttet potensial for arbeidsplassvekst i vår region knyttet til forsvarssektoren, men sektoren er kompleks og krever spesiell innsikt.

I dette forprosjektet har MNU valgt å samarbeide med konsultentselskapet Holtan + Partners AS. De har solid erfaring fra forsvarssektor og i tillegg har selskapet god innsikt i Østfoldregionen gjennom flere prosjekter de siste år.

Moss april 2020

Yngvar Trandem
Daglig leder
Mosseregionen Næringsutvikling AS

1. Innledning

1.1 Om forprosjektet

Holtan + Partners har på vegne av MNU gjennomført et forprosjekt finansiert av Østfold fylkeskommune for å klargjøre potensialet i arbeidsplassvekst knyttet til forsvarssektoren i Østfoldregionen for derigjennom se på muligheten til å etablere en 2-4 årig prosjekt med en forsvarskoordinator¹.

Vårt oppdrag har vært å gjøre en analyse og dokumentere «...*potensialet for arbeidsplassvekst med bakgrunn i Forsvarets utvikling og tilstedeværelse i regionen, og derigjennom behovet for en forsvarskoordinator som skal være rådgiver og pådriver for å lykkes med å realisere potensialet. Sekundært skal forprosjektet følge opp Forsvarsdepartementets pågående prosess med ny langtidsplan for forsvarssektoren som Stortinget skal konkludere i juni 2020.*»

Arbeidet innebærer å utvikle;

- Et konkret konsept for «Forsvarskoordinator for Østfold-regionen»
- En analyse av potensiale for arbeidsplassvekst relatert til Forsvarets utvikling og tilstedeværelse, inkludert ringvirkningsmulighetene for private og offentlige virksomheter.
- Synliggjøre potensialet for aktuelle virksomheter og motivere for ressursinnsats i et hovedprosjekt.

I forprosjektet skal det dannes grunnlag for at Partnerskapet kan vurdere hvorvidt det er behov for en forsvarskoordinator for regionen slik det er etablert i andre forsvarstunge regioner i landet, og hvordan denne rollen eventuell kan videreføres som et fyrtårnprosjekt eller i en annen form.

Forprosjektet vil ytterligere kunne gi en rekke effekter, samt ringvirkninger for regionen:

- Forprosjektet bidra til å øke regionens forståelse og engasjementet for Østfolds eksisterende forsvars- og forsvarsindustrielle virksomhet, samt mulighetene som ligger for ytterligere vekst.
- Prosjektet skal bidra til at fylkeskommunen, kommunene i regionen og andre relevante beslutningstakere følger Forsvarets planer og utvikling tett slik at man kan komme med tidlig inngrep i prosesser.
- Prosjektet skal gi beslutningstakere i Østfold økt kunnskap om, og evnen til, å utnytte potensialet som Forsvarets virksomhet kan gi i regionen. Forsvaret kan direkte og indirekte skape ytterligere arbeidsplasser, både i offentlig og privat sektor, samt øke tilflytting til den/de nærliggende bolig- og arbeidsmarkedsregionen.
- Skape en struktur som sikrer at beslutningstakere i Østfold følger pågående prosesser tett og at man i fellesskap evner å påvirke dem i tide.
- En forsvarskoordinator vil:

¹ Forprosjektet har hatt mindre kontakt med næringslivet og næringslivsplanleggere i regionen enn planlagt på grunn av Korona-situasjonen. Det er kompensert med å snakke med aktører på telefon.

- være tids- og ressursbesparende, da rollen kan sikre effektivt samarbeid og kommunikasjon med Forsvaret, herunder avdelinger på regionalt og sentral plan, forsvarspolitisk ledelse, Forsvarsdepartementet og Forsvarets etater (Forsvaret, Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI), Forsvarsmateriell (FMA), Forsvarsbygg (FB), Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM).
- bidra med nødvendig forståelse og innsikt i Forsvarets behov, utviklingsprosesser og skape nødvendig kontaktnett i forsvarssektoren, inkludert forsvarsindustrien.
- kunne utvikles til å være Forsvarets kontaktpunkt mot fylkeskommunen/kommunene

I sum gir dette et bilde av behovet for å følge forsvarssektoren og pågående prosesser tett. Dette er avgjørende for evnen til å påvirke prosesser som kan skape ytterligere forsvars- og forsvarsindustriell aktivitet i regionen. Enkelt sagt – skape flere arbeidsplasser. Flere regioner rundt omkring i Norge har etablert en permanent forsvarskoordinator, eller har det som et flerårig prosjekt som ivaretar regionale interesser og understøtter forsvars- og forsvarsrelatert vekst og utvikling innenfor sitt område.

Dette forprosjektet er finansiert av Østfold fylkeskommune og det geografiske området som denne rapporten omhandler er derfor avgrenset til Østfoldregionen. Ettersom Østfold fylkeskommune er lagt ned og nå er en del av nyetablerte Viken vil det være naturlig å ta hensyn til dette i et hovedprosjekt. Samtidig kan det være nødvendig å foreta en geografisk avgrensning av arbeidet for å gi den tilstrekkelig fokus og identitet.

Denne forprosjektrapporten beskriver kort sentrale elementer ved Forsvarets oppbygging og virksomhet som er relevant for Østfoldregionen (Østfold + Follo) og angir noen områder som kan utvikles videre med tanke på å skape forsvarsrelatert vekst i det samme området. Rapporten skal skape grunnlag for, og understøtte en beslutning om å etablere et hovedprosjekt «forsvarskoordinator» i regionen.

1.2 Om rapporten

Denne rapporten analyserer seks ulike nedslagsfelt for arbeidsplassutvikling knyttet til forsvarsrelatert virksomhet:

- Den forsvarspolitiske utviklingen
- Forsvarets utvikling
- Styrket sikkerhet og beredskap gir muligheter
- Konsekvenser og muligheter for næringslivet
- FoU og kompetanse-muligheter
- Kultur og veteranvirksomhet

Potensialet i hvert område blir beskrevet og avsluttes med et første forslag til konkrete satsninger/tiltak.

Rapporten avsluttes med et kapittel som overordnet gir en oppsummering og anbefaling for veien videre.

2. Forsvarspolitisk utvikling

Siden 2014-2015 har det skjedd et markant skifte i den sikkerhets- og forsvarspolitiske tenkningen både i Norge, i NATO og i Skandinavia. Behovet for flere og mer robuste militære styrker, forbedret logistikk og støttestruktur, samt baser med tilstrekkelig tilstedeværelse står sentralt. Det er et press fra USA og NATO mot alle medlemslandene til å øke sine militære bidrag og benytte 2% av bruttonasjonalproduktet (BNP) på forsvar. I tillegg til Nordområdene og Atlanterhavet er det norske fokuset sterkt mot Tyskland, Polen, Storbritannia og de Baltiske landene innenfor NATO. Det er også et tettere samarbeid med Sverige og Finland som «partnere» til NATO.

Både Norge våre allierte i NATO og Sverige/Finland har behov for, og gjennomfører en fornyet styrking av sitt forsvar. Det ansettes flere personer, anskaffes nytt materiell og det er et større behov for vedlikehold og støtte til drift av materiell og personell.

Forsvarets utvikling i Norge er i stor grad sentralt drevet gjennom Forsvarsdepartementet (FD) og utformes tradisjonelt gjennom fire-årige langtidsplaner (LTP). En ny LTP er ventet fra Regjeringen våren 2020. Uttalelsene så langt tyder på at den neste LTP-en vil bygge videre på prinsippene og fundamentet som ble lagt i LTP-en i 2016, men med en ambisjon om å øke Forsvarets struktur og styrke bevilgningene «... ytterligere i retning av 2% ...». Noen temaer som har kommet opp i arbeidet med den neste planen er en styrking av personellområdet, bedre utnyttelse av sivil kompetanse, mer bruk av private virksomheter i logistikk og støttefunksjoner, tettere integrasjon mellom samfunnssikkerhet og statssikkerhet, evne til å motstå cyberangrep og et fornyet totalforsvar med fokus på utnyttelse av både offentlige og private sivile tjenester. Regjeringen har også annonsert en «Samfunnssikkerhetsmelding» som skal bli lagt fram for Stortinget sammen med LTP-en.

2.1 Satsninger/tiltak

- **Det bør utarbeides målsettinger og strategier for en langsiktig utvikling av Forsvaret og forsvarsrelatert virksomhet i Østfoldregionen. Dette arbeidet bør ta utgangspunkt i den nye LTP og utformes med tanke på både kort- og langsiktige tiltak.**
- **Prosessforståelsen for hvordan Forsvarets utvikling blir planlagt og gjennomført bør styrkes, inkludert oversikt over aktører som kan påvirke prosessene.**
- **Regionens fortrinn og eventuelle behov må identifiseres nærmere.**
- **Som en oppfølging av rapporten «Forsvarets tilstedeværelse i hovedstadsområdet»², bør man gjennomføre en helhetlig mulighetsstudie rettet mot å flytte/etablere nye militær aktivitet i regionen og utarbeide en oversikt over kostnader/gevinster ved en flytting og hvilke overordnede tiltak som bør gjennomføres for å sikre en tilflytting/utvikling.**
- **Det bør gjennomføres en risikovurdering for å avdekke hvorvidt Forsvarets tilstedeværelse kan bli redusert som en følge av kommende langtidsplaner.**

² Forsvarets tilstedeværelse i hovedstadsområdet, rapport fra ekspertgruppe nedsatt av Østfold fylkeskommune og Oslo forsvarsforening 2015.

3. Forsvarets utvikling

Siden tidlig 2000-tallet har Forsvaret gjennomgått en gradvis profesjonalisering som har påvirket alle deler av organisasjonen. Relativt sett er flere blitt fast ansatte (færre vernepliktige), det har skjedd en konsentrasjon av virksomheten på færre steder og det har blitt en økt utnyttelse av sivile ressurser og kapasiteter innenfor områder som Forsvaret ikke definerer som «kjernevirksomhet».

Det materiellet som i dag er i bruk i Forsvaret er mer komplekst og krever mer kompetanse både for å bruke og for å vedlikeholde. Forsvaret innretter seg mer mot å utføre sin kjernevirksomhet; å gjennomføre militære operasjoner. For å kunne gjøre det er de i større grad enn tidligere avhengig av det sivile samfunnet også i fred og krise, noe som kommer klart frem i gjeldende langtidsplan. Denne integrerte støtten må utvikles og øves i fredstid slik det blant annet ble gjort under den store NATO-øvelsen Trident Juncture i Norge i 2018, hvor også Østfold var omfattet av øvelsen.

Forsvaret definerer gjerne 3 kjerneområder for å sikre et robust forsvar innenfor rammen av NATO: Østlandet, Trøndelag og Ofoten. De tre områdene er spesielt viktig ut ifra å kunne gjennomføre styrkeoppbygging, sikre kommunikasjon mellom de relativt ressursrike områdene i Sør-Norge og Nord-Norge, samt mottak og støtte til allierte styrker som enten opererer ut ifra disse områdene eller er avhengig av dem for videre transport og etterforsyning.

3.1 Forsvaret i Østfold-regionen

Forsvaret er en av de største arbeidsgiverne i Østfold, hovedsakelig gjennom sitt nærvær på Rygge flystasjon. Virksomheten har i mange år skapt betydelige positive ringvirkninger for næringslivet og lokalsamfunnet, både direkte og indirekte. Det siste tiåret har Forsvaret som tidligere nevnt vært preget av omstilling, større strukturendringer og nedleggelse av lokale avdelinger. Som kjent ble Rygge flystasjon foreslått nedlagt så sent som i 2012. I dag opplever Østfold en stadig tiltagende militær aktivitet på Rygge, sist ved samlingen av hoveddelen av Bell 412 helikoptrene på flystasjonen som en del av spesialstyrkene, samt fornyet alliert interesse for stasjonen.

Østlandsområdet er et avgjørende område for mottak og oppsetting (Reception and Staging) av allierte styrker som skal operere i Norge eller i Nord-Europa. Infrastrukturen som kreves er mottaksområder som havner og flyplasser. Det må være god kapasitet til å forpleie, forlegge og klargjøre styrkene for videre transport for å settes inn i militære operasjoner. Det er begrenset med muligheter i hovedstadsområdet til å ta imot egne og eventuelt allierte styrker for å understøtte militære operasjoner, noe som gjør Østfoldregionen interessant.

Rygge flystasjon er den eneste gjenværende basen for Luftforsvaret i Sør-Norge som har stor kapasitet til å ivareta egne og allierte flystyrker. Rygge har også en svært god geografisk lokalisering med tanke på å gi luftmilitær dekning for Sør-Norge inkludert hovedstadsområdet, samt for operasjoner i Østersjøområdet. Allierte luftstyrker vil kunne operere effektivt i nordområdene fra Rygge, som kan tilby store operative flater, samt kapasitet til å håndtere blant annet drivstoff og ammunisjon. Rygges plassering er i tillegg meget gunstig når det gjelder logistikk med nærhet til havner (Moss og Fredrikstad), jernbane og veisystemer.

De største endringene i Forsvaret i Østfold etter år 2000 har skjedd innenfor land- og sjøforsvaret. Både Hæren og Sjøforsvaret har lagt ned all sin aktivitet og Heimevernet (HV) er den eneste aktøren av noe størrelse utenom Luftforsvarets aktivitet på Rygge. Garnisonsbyene Halden og Fredrikstad har i dag ingen operativ militær aktivitet.

Stab og oppsetningssted for HV 01 er på Rygge flystasjon. HV har som hovedoppgave å beskytte mennesker og viktige samfunnsfunksjoner i hele Østfold og Vestfold (deler av nåværende Viken). Distriktet er blant det tettest befolkede området i landet og har en rekke sentrale forsvars- og samfunnsfunksjoner lokalisert i sitt ansvarsområde. HV-01 har ca. 3.800 soldater fordelt på 20 områdesjefer, samt en innsatsstyrkes på ca 200 soldater. Distriktet omfatter 32 kommuner, grenser til Sverige, har to internasjonale lufthavner, to internasjonale fergeforbindelser, E6, E18, og 10 prosent av Norges befolkning.

«I en alvorlig krisesituasjon og i væpnet konflikt vil Forsvarets behov for sivil støtte i form av varer, tjenester, og tilgang til infrastruktur overstige ressursene Forsvaret har behov for til daglig. Sentrale behov for Forsvaret vil være vei-, jernbane-, sjø- og lufttransport (med tilhørende infrastruktur) for forflytning av personell, materiell og forsyninger, samt evakuering. Videre er det kritisk med tilgang på sivilt helsepersonell og sivile helsetjenester, og mer spesialiserte tjenester som vedlikeholds- og ingeniørtjenester. Det vil være behov for forsyninger av en rekke varer, hvor drivstofforsyning for å understøtte transporttjenester og Forsvarets operasjoner er blant de viktigste. Både sivile leverandører som understøtter Forsvaret, og til en viss grad Forsvaret selv, er dessuten avhengige av basistjenester som kraftforsyning og i økende grad sivil IKT-infrastruktur og -tjenester. Reduserte klartider for militære enheter innebærer også at understøttelsen må kunne være på plass raskere».

Figur 1 Prop. 151S (2015-2016)

3.2 Satsninger/tiltak

- **Direkte satsninger mot Forsvaret henger nøye sammen med politikktutformingene nevnt i forrige avsnitt. Det vil være behov for å sikre/bevare eksisterende aktivitet på Rygge. Forsvarssjefen har foreslått å anskaffe nye helikoptre til Spesialstyrkene og til Hæren. Brukerne av disse helikoptrene er i hovedsak lokalisert i Østerdalen. Det må jobbes aktivt for å sikre at de nye helikoptrene fortsatt skal operere fra Rygge. Det må også jobbes for å sikre at HV 01 forblir på Rygge.**
- **Man bør følge utviklingen på Gardermoen med tanke på en eventuell flytting av 335 skvadronen (C 130J transportfly) til Rygge, samt etablere en mer permanent kapasitet for å støtte/operere F-35. Det må tilrettelegges for allierte, herunder amerikansk bruk av Rygge for å sikre at basen forblir relevant. Rygge bør tilrettelegges for en mer fleksibel og økt militær aktivitet slik som utdanning, trening og øvelser. Økt aktivitet generelt vil kreve nødvendig tilrettelegging med arealer, miljøtiltak og øvrige rammevilkår som langsiktig trygghet for Forsvaret som brukere.**
- **Forsvaret planlegger anskaffelse av nytt langtrekkende luftvern. Systemene vil bli lokalisert til de prioriterte områdene og Østlandet må inkluderes i et slik konsept. Kapasiteten som skal dekke Østlandsområdet bør ha permanent base på Rygge, noe som vil medføre flere nye arbeidsplasser.**
- **Kjeller flyplass, slik vi kjenner det i dag, er besluttet nedlagt. Området har et sterkt luftfaglig miljø hvor potensialet bør være stort for at hoveddelen av denne aktiviteten i Forsvarets logistikkorganisasjon og Forsvarsmateriell flyttes til Rygge på samme måte som Kongsberg Defense og Aerospace (KDA) har relokalisert aktiviteter og investert i ny infrastruktur på Rygge. Det er potensiale for flere hundre arbeidsplasser.**

4. Styrket sikkerhet og beredskap gir muligheter

Regjeringen ønsker å styrke sammenhengen mellom statsikkerhet og samfunnssikkerhet. Dette vil bli tydeliggjort når Regjeringen legger frem en samfunnssikkerhetsmelding våren 2020 sammen med den neste LTP-en for Forsvaret.

En slik melding har blitt ytterligere aktualisert i lys av den pågående Korona-epidemien. I sammenhengen mellom samfunnssikkerhet og statsikkerhet ligger det både en erkjennelse av at samfunnet blir mer sårbart, men også at de to vanskelig kan skilles fra hverandre i en verden med økt terrorfare, migrasjon, utfordringer i det digitale rom og det som i dag gjerne benevnes «hybride operasjoner» hvor både statlige og ikke statlige aktører kan være engasjert. Norge og Forsvaret kan bli utfordret i scenarier som ligger langt utenfor det «tradisjonelle» Nord-Norge scenariet, og hvor et bredt spekter av virkemidler vil være nødvendige for å avverge en situasjon.

Det vil være behov for å sikre både lokal og regional trygghet for innbyggere, samt å sikre at vitale samfunnsfunksjoner vil kunne fortsette å fungere. Østfold har gjennom sin beliggenhet og infrastruktur stor betydning for logistikk og understøttelse av Norge generelt og Østlandet spesielt. Flere store aktører innenfor handel, næringsvirksomhet og logistikk er lokalisert øst for Oslofjorden, noe som danner potensiale for næringsutvikling. Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) har gjennom de siste årene inngått en rekke beredskapsavtaler med private næringslivsaktører. Dette innbefatter blant annet transport, vedlikehold, ammunisjon, matvarer og medisiner. Dette er avtaler som sikrer Forsvaret tilgang til nødvendige ressurser både i fred, krise og krig. Enkelte avtaler dekker både Forsvarets og andre offentlige etaters behov, og avtalene kan også aktiveres for å støtte det sivile samfunn når det er nødvendig. Et eksempel på en slik avtale er Askø som leverer næringsmidler til Forsvaret.

FLO har også inngått en avtale med NorSea Group AS for å få tilgang til deres baser langs Norskekysten. Slike baser utgjør en stor ressurs ved at Forsvaret kan benytte seg av den infrastrukturen, kapasiteten og kompetansen som er lokalisert på de enkelte stedene. Forsvaret har også inngått en strategisk avtale med Narvik havn for å sikre at den er forberedt på og tilgjengelig for Forsvaret ved behov. Det investeres nå i Narvik havn for å gjøre den best mulig i stand til å oppfylle en slik rolle. Havna vil også bli øvd som en del av Forsvarets vinterøvelse i Ofoten-området i 2020.

Borg havn er svært viktig for forsvaret av Norge. Borg havn har stor kapasitet og har blitt benyttet av Forsvaret over lang tid, men har ingen avtale med Forsvaret. En utvikling i retning av det som nå skjer i Narvik, samt etablering av en større og mer helhetlig base for nasjonal understøttelse av Østlandet i krise og krig bør forfølges.

4.1 Satsninger/tiltak

- **Gjennomføre en mulighetsstudie av Østfold som sikker sivil og militær logistikkbase for et bredt spekter av livsnødvendigheter (mat, drivstoff, dyrefor etc) og som inngangsport for allierte styrker og deres logistikk og etterforsyning**
- **Sammen med FLO gjennomføre en analyse av grunnlaget for nye strategiske avtaler og mulighetene for næringsliv og offentlige etater/virksomheter i Østfoldregionen til å ta del i disse avtalene.**
- **Videreutvikle Borg havn som en strategisk havn med kobling opp mot andre logistikkaktører slik som f.eks NorSea group. På samme måte bør man se på Rygge som lufthavn for cargo-trafikk og andre formål som trenger større plass enn det en OSL vil kunne klare i fremtiden.**

- Kartlegge mulige synergier og felles krav mellom samfunnssikkerhet og statssikkerhet for å sikre at aktører samhandler på en god måte. Utvide muligheten til felles utdanning/trening politi, spesialstyrker, toll, brann/redning andre blålysetater – eks ved etablering av et integrert treningssenter på i Østfoldregionen og videreutvikle konseptet «Rygge beredskapscenter». Samordne dette med et videre arbeid med etablering av en nasjonal politiskole i samme område.

Figur 2 . Strategiske avtaler mellom næringsliv og Forsvaret

5. Konsekvenser og muligheter for næringsutvikling

Forsvaret skaper og stimulerer næringsutvikling og -virksomhet gjennom et bredt spekter av aktiviteter. Det kan være direkte handel og tjenesteleveranse til Forsvaret, ringvirkninger av Forsvarets aktiviteter i et område eller gjennom industriell utvikling og produksjon med et bredere nasjonalt eller internasjonalt nedslagsfelt.

Boks 7.3

Regjeringen vil i samarbeidet med industrien prioritere følgende teknologiske kompetanseområder:

1. *Kommando-, kontroll- og informasjons-systemer¹*
2. *Systemintegrasjon*
3. *Autonome systemer*
4. *Missilteknologi*
5. *Undervannssensorer*
6. *Ammunisjon, siktemidler, fjernstyrte våpenstasjoner og militært sprengstoff*
7. *Materialteknologi spesielt utviklet og/eller bearbeidet for militære formål*
8. *Levetidsstøtte for militære land-, sjø- og luft-systemer*

¹ Herunder også kampledelsystemer (av engelsk Combat Management Systems eller Battlefield Management Systems) som er samlebetegnelsen for det totale systemet der kommando-, kontroll-, informasjons-, sensor-, og våpenleveringssystemer er integrert.

De to førstnevnte er i stor grad en funksjon av den virksomhet som drives ved den eller de militære basenes lokalisering. Forsvaret ved FLO har gjennom de siste årene sentralisert sin innkjøpsfunksjoner og aktivt fremforhandlet rammeavtaler innenfor et bredt spekter av både varer og tjenester. Dette gjør det mer utfordrende for lokale virksomheter å kunne levere direkte til leire og baser i sitt nærområde. Lokale og regionale virksomheter har blitt oppfordret til å «clustre» for å kunne være sterke nok og levere det tjenestespekteret som Forsvaret etterspør. Denne type varer og tjenester vil ha en begrenset omsetning og verdi i Østfoldregionen, men dersom man kommer inn på nasjonale avtaler vil potensialet for salg og verdiskapning kunne øke betydelig.

Forsvarsindustrien utgjør et eget politikkområde i Forsvarssektoren og Regjeringen har utformet en strategi for dette. Strategien er nedfelt i Meld. St. 9

Figur 2. Meld. St. 9 (2015-2016)

(2015–2016) Nasjonal forsvarsindustriell strategi³, hvor målsetninger, samhandlingsmodeller og satsningsområder er beskrevet og utgjør et godt rammeverk både for Forsvarsdepartementet, Forsvarets forskningsinstitutt, Forsvaret og industrien.

Forsvarsindustriens primære oppgave er å levere produkter, systemer og løsninger som Forsvaret etterspør til konkurransedyktige betingelser, gjennom innovasjon og teknologisk utvikling på høyt nivå. Norsk forsvarsindustri sørger for at Norge er i verdensklasse når det gjelder enkelte teknologiske løsninger. I stor grad består produktporteføljen av delsystemer som kan integreres på mange plattformer. Det har gjort det mulig for norsk forsvarsindustri også å posisjonere seg som underleverandør til mange av de store globale forsvarsleverandørene både i Europa og USA.

Fra at Forsvaret tidligere var regnet som en teknologidriver preges markedet i dag i større grad av at teknologi overføres mellom funksjonsområder (dual use). Industri som satser teknologisk eller produktmessig mot et marked ser nødvendigvis ikke at produktet også kan anvendes f.eks i forsvaret. Her kreves det innsikt i militære bruksområder, i tillegg til det som gjerne oppfattes som kompliserte kvalifiserings- og anskaffelsesprosesser i Forsvaret, samt lang tid til markedet.

³ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-9-20152016/id2459606/>

Norge krever i stor grad gjenkjøp eller forsvarsindustrielt samarbeid med utenlandske leverandører som vil selge forsvarsmateriell til Norge. Dette har tradisjonelt gitt norsk industri meget gode muligheter til å bidra som underleverandører eller å utvikle et partnerskap med store internasjonale aktører. Norge importerer årlig forsvarsmateriell og reservedeler for mer enn 10 mrd kroner, noe som gir et betydelig potensial ifm gjenkjøp.

Industrisamarbeidsavtaler

Industrisamarbeid («gjenkjøp») er et næringspolitisk virkemiddel som skal bidra til å opprettholde, videre- eller nyutvikle konkurransedyktig nasjonal industriell kapasitet og kompetanse innen teknologi- og produktområder av betydning for Forsvarets videre utvikling, der dette bidrar til å dekke Forsvarets behov.

Figure 3 Krav til industrisamarbeid

Forsvarets forskningsinstitutt utarbeidet på vegne av Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening (FSi)⁴ og FD en statistikk over forsvarsindustrielle virksomhet i Norge. Antall forsvarsrelaterte årsverk i industrien var i 2018 på tilsammen nærmere 7.000. I 2018 investerte bedriftene som statistikken omfatter over en milliard kroner i forskning og utvikling. Eksporten ble videreført på et høyt nivå etter rekordåret 2017 (7,2 mrd). Den samlede forsvarsrelaterte eksporten i 2018 utgjorde i overkant av 6,6 mrd kroner. Statistikken viser at særlig de mellomstore bedriftene hadde en positiv utvikling i 2018, med solid vekst i omsetning og eksport fra 2017 til 2018. Små- og mellomstore bedrifter står for 30% av omsetningen, eksporten og investeringene i FOU i norsk forsvarsindustri.⁵

Forsvarsindustrien i Norge har organisert seg under NHO i «Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening». FSi er en uavhengig og selvstendig interesseorganisasjon for industri-, leverandør-, og kompetansevirksomheter som har forretningsmessige interesser knyttet til leveranser av produkter, varer og tjenester mot markeder innenfor forsvar-, sikkerhet og beredskap nasjonalt og internasjonalt.⁶ Organisasjonen støtter hele spekteret av industrier, både de større og de små og mellomstore (SMB) med myndighetskontakt og markedsføring i inn- og utland. FSi er en god referanse for industrien og et medlemskap gir også kontakter og innsikt i forsvarssektoren som det vil være krevende å etablere på egen hånd.

I Østfold har FSi registrert 5 medlemsbedrifter; Eker Group AS, Ispas AS, BNS Nordic Shelter AB, Seal Engineering AS og Saab Technologies Norway AS. Til sammenligning kan det nevnes at det i tidligere Vestfold fylke på samme tidspunkt var registrert 14 bedrifter i FSi. Det skjer betydelig direkte eller indirekte arbeid innenfor området «forsvarsindustri» hos flere bedrifter i Østfold slik som f.eks hos Nextech på Kråkerøy, FiReCo og NxTech i Fredrikstad. Ved at Kongsberg Aviation Maintenance Services (KAMS) nå etablerer seg på Rygge vil dette gjennom Kongsberggruppen kunne bli en motor for videre forsvarsrelatert næringsutvikling.

⁴ Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening (FSi) er el den av NHO-systemet og har rundt 130 medlemsbedrifter. Østfold er underrepresentert.

⁵ <https://www.fsi.no/sfiles/02/94/2/file/eksportbrosjyre.pdf>

⁶ <https://www.fsi.no>

5.1 Satsninger/tiltak

- Utvikle kompetanse til å utnytte gjenkjøpsregimet, etablere kontakt med Forsvarsmateriell som forvalter av systemet og gjennomføre en kartlegging av forsvarsindustrielle muligheter innenfor dette regimet.
- Videreutvikle den flytekniske virksomheten i tilknytning til Rygge og vurdere mulighetene for at Rygge kan bli en «hub» for norsk fly- og flyteknisk vedlikehold. Vurdere muligheter som kan oppstå ved nedleggelse av Kjeller, herunder tilrettelegge for flyplassrelatert industri og næringsutvikling i Rygge-området.
- Etablere et Forsvarsteknologisk næringsforum som kan bidra til å utvikle ideer/løsninger rettet mot Forsvaret, samt å evaluere eksisterende produkter/virksomheter for «dual use». Bringe forsvarsindustri og forsvarsteknologi inn i lokale og regionale næringsfora og møteplasser. (eks Østfold - Neste trekk. Regional Årskonferanse. (NHO) den 30. april 2020) Hente inn støtte fra Forsvaret, FSI, FFI og større industribedrifter i etableringen av slike møteplasser.
- Identifisere mulige områder for å konkurrere på Forsvarets rammeavtaler gjennom å samle relevant industri/næringsliv og støtte markedsarbeidet.
- Vurdere «cross border» muligheter med Sverige for leveranse av varer og tjenester til det svenske forsvaret, samt samarbeidsmuligheter med svensk forsvarsindustri.
- Støtte deltagelse på etablerte arenaer i regi av Forsvarsdepartementet, FSI og Norsk Militært Logistikkforum for å bygge nettverk og vurdere nye muligheter

6. FOU og kompetanse muligheter

Forsvaret driver utvikling innenfor et bredt spekter av områder både gjennom nasjonal og internasjonal forskning, testing og prøving. I tillegg til teknologi og forsvarskonsepter er internasjonal politikk, medisin, ernæring, Human Resources, undervisning og læring blant de områdene forsvarssektoren konsentrerer seg om.⁷

FFI er en motor i denne virksomheten som en av 5 etater under FD. FFI har en årlig omsetning på ca 1mrd kroner som benyttes både ved instituttet, i samarbeid med andre forsknings- og utviklingsinstitusjoner, samt i samarbeid med industrien. FFI har nylig opprettet en egen avdeling som er benevnt «Innovasjon og industriutvikling» som er tiltenkt rollen som en brobygger mellom Forsvarets FoU-arbeid og industri/akademia. Gjennom FFI er Forsvaret også tilgang til en rekke internasjonale fora både innenfor og utenfor NATO. FD har egne programmer for støtte til utvikling i industrien, herunder også til markedsføring.⁸ Forsvarsindustrien i Norge driver også betydelig egenfinansiert utvikling, samt utvikling sammen med Forsvaret (figur 5).

Samarbeidet mellom Forsvaret, videregående skoler, universitet- og høyskolemiljøene er i stadig utvikling. Dette gjelder hele bredden av virksomhet ved slike institusjoner. Forsvarets eget skolesystem har og er fortsatt under endring med en målsetning om å redusere kostnader og sikre en bedre utnyttelse av sivile utdanningsinstitusjoner.

Flere kompetansemiljøer i Forsvaret er små og trenger samarbeid med sivile institusjoner for å kunne videreføres, eventuelt at de sivile institusjonene «leverer» denne kompetansen til Forsvaret. Flyteknisk vedlikehold er et slik miljø som nå har blitt identifisert som kritisk og hvor det må tilrettelegges for betydelig kapasitetsøkning i Norge. Det etableres nye linjer ved enkelte videregående skoler for å utdanne flere flyteknikere. Forsvarsministeren tok senest dette opp som et eget tema i sin årlige tale i Oslo Militære Samfunn den 6. januar 2020, hvor han understreket behov en videre utvikling av utdannings- og personellforvaltningsmodell i Forsvaret hvor kompetanse blir utviklet og anvendt fleksibelt mellom sektorer.

Regionen øst for Oslofjorden har flere sterke forsknings- og utdanningsmiljøer hvor NMBU på Ås, Høgskolen i Østfold og NCE Smart Energy i Halden står sterkt innenfor flere fagområder som er relevante for forsvarssektoren. I tillegg til universitets- og høyskolemiljøene bør det rettes fokus mot fag- og videregående skoler og tilrettelegges for at de har utdanning som er relevant for voksende miljøer innenfor sektoren. Tverrsektoriell kompetanseutvikling mellom Forsvaret og andre virksomheter vil bli ytterligere etterspurt og ved en ev lokaliserings av en fremtidig politihøgskole i Østfold vil dette kunne gi nye muligheter også opp mot Forsvaret og andre beredskapssetater.

Forsvarsrelatert forskning og utvikling	1000 NOK
Samlet forsvarsrelatert FoU	1 045 338
<i>Egenfinansiert</i>	306 595
<i>Samfinansiert med andre</i>	738 743
Størrelse	
<i>Store</i>	731 859
<i>Mellomstore</i>	204 685
<i>Små</i>	43 714
<i>Mikro</i>	67 286

Tabell 3.4 Forsvarsrelatert FoU 2018.

Figur 4 FFI-rapport; Forsvarsindustrien i Norge - statistikk 2018

⁷ <https://www.regjeringen.no/no/tema/forsvar/forsvarsindustri/stotteordninger/innsikt/tilskudd/informasjon-om-forsvarsdepartementets--3/id2363552/>

⁸ <https://www.regjeringen.no/no/tema/forsvar/forsvarsindustri/stotteordninger/stotteordninger-for-forsvarsindustrien/id2363544/>

6.1 Satsninger/Tiltak

- **Utvikle et institusjonelt nettverk og samarbeid med FFI innenfor relevante områder.** «Klyngetenkning» innenfor industrien med fokus på forskning og utvikling i samhandling mellom industri, Forsvaret, øvrige myndigheter og institusjoner som Innovasjon Norge må utvikles.
- **Forsvarets høgskole (FHS) har fått et helhetlig ansvar for Forsvarets skolesystem og kompetanseutvikling.** FHS søker samarbeidspartnere innenfor både nye og eksisterende kompetanseområder. Mulige samarbeidsområder mellom FHS og kompetansemiljøer i Østfoldregionen bør identifiseres. Her bør både videregående skoler og universitets- og høgskolemiljøer trekkes inn.
- **Sikre en god regional samordning av kompetanseutvikling fra videregående skole og oppover som støtter opp under næringslivets behov innenfor prioriterte områder.**
- **Utviklingsmulighetene som ligger ved en etablering av ny politihøgskole i Mossregionen og mulig samvirke med andre «blålysetater» et felles utviklings- og kompetansesenter bør utforskes.**

7. Kultur og veteranaktivitet

Forsvarssektoren er og ønsker å være en kulturbærer. Både Forsvaret og Forsvarsbygg har programmer og benytter betydelige ressurser for å utvikle og bidra til kulturelle aktiviteter både sentralt, regionalt og lokalt. I Østfoldregionen utgjør Halden, Fredrikstad og Oscarsborg fyrtårn i militærkulturell sammenheng og trekker betydelig aktivitet til seg hvert år. Rygge skulle være arena for et flyshow i juni 2020⁹ (utsatt til 2021). Med den utvikling som er på Kjeller som konkurrent til et slik arrangement, bør Rygge bli den sentrale arenaen i Norge for et flyshow som bør arrangeres med regulære mellomrom, f.eks hvert annet år. Her er det rom for en privat aktør til å ta en lederrolle.

Forsvarsbyggs investeringer i og drift av de historiske anleggene i Østfold må integreres med tilsvarende sivil satsning. Offentlig/privat samarbeid har blitt utviklet som en modell for dette for å sikre både tilgang til og kosteffektivitet utnyttelse av disse unike arealene.

Regjeringen og Forsvaret har de siste ca 10 årene gjort et omfattende arbeid for veteraner i Forsvaret som har deltatt i internasjonale operasjoner. Området har stor politisk oppmerksomhet og det er etablert lokale foreninger med tilhørende virksomhet flere steder i landet. Veteranene og veteranvirksomheten utgjør også en ressurs for utvikling innenfor mange av de områdene som er drøftet tidligere i rapporten.

7.1 Satsninger/Tiltak

- **Etablere Rygge som hovedbase for flyshow i Norge med omfattende nasjonal og internasjonal deltagelse, samt arena for næringslivet i regionen.**
- **Videre utnyttelse av Fredrikstad, Halden, og flere i et sivil/militært samarbeid hvor den næringsmessige dimensjonen også får en verdiskapende effekt.**
- **Oscarsborgs historie og arena for kulturformidling styrkes ytterligere og fremstår som en modell for denne type virksomhet.**

⁹ <https://forsvaret.no/aktuelt/rygge-air-show-2020>

- **Kommunene utarbeider veteranplaner og tilrettelegger møteplasser for veteraner. Veteranene som ressurs tas ram både innenfor den næringsmessige dimensjonen, men også som en del av frivillighetsarbeidet i området.**

8. Veien fremover

Som beskrevet i det foregående har forsvarssektoren en bred samfunnsmessig tilnærming som gir betydelige muligheter innenfor flere områder, både næringsmessig og rettet mot andre institusjoner. For mange oppleves sektoren som «lukket» med et indre språk, komplisert struktur og regelverk som innledningsvis kan hindre et effektivt og lønnsomt samarbeid. På den andre siden er de fleste områdene gjenkjennbare og vel koblet sammen for den/de som har innsikt og forståelse for sektoren. Potensialet for verdiskapning for de som vil utvikle et forretningsmessig samarbeid med Forsvaret er stort, men krever tålmodighet og evne til å levere på et tilfredsstillende kvalitetsnivå.

Bredden i sektoren gir også muligheter for å trekke inn kompetanseutvikling, FOU og kultur som viktige bidragsytere hvor verdiene ikke nødvendigvis måles i kortsiktig omsetning, men er med på å skape langsiktig trygghet og identitet for forsvarssektoren i hele regionen.

Østfoldregionen vurderes å ha et stort potensial for videre verdiskapning rettet mot forsvarssektoren. Presset på områder på Østlandet hvor Forsvaret allerede er lokalisert i dag gir muligheter når disse må eller bør relokaliseres. På samme måte peker regionen seg ut positivt for å kunne lokalisere nye militære kapasiteter. Ringvirkningene for næringslivet vil være betydelig. Næringslivet har i dag allerede enkelte sterke områder det kan bygges videre på. Antallet SMB-er som kan levere til Forsvaret kan utvides betydelig og sammen med en målrettet FOU og kompetanseutvikling vil spesielt «teknologiklynger» i regionen kunne vokse.

Forprosjektstudien peker på et antall områder som har et potensial for å gi de effektene som oppdragsformuleringen ba om. Det videre arbeidet vil kreve engasjement og deltagelse fra et bredt spekter av aktører og bør organiseres gjennom en koordinerende enhet med et styre/styringsgruppe som sikrer retning og forankring av de initiativene/tiltakene som blir prioritert.

Flere regioner i Norge som har stor forsvarsaktivitet har etablert en egen forsvarskoordinator. Det har gjerne vært prosjekter som har gått over 2+2 år og finansiert av kommuner/fylke alene eventuelt i samarbeid med industri og næringsutviklingsfora. Forsvarskoordinaorenes arbeidsinnsats har ligget tilsvarende en 60 til 100% stilling. Det er anbefalt fra andre vi har hatt kontakt med at minimum 80% stilling er nødvendig, gitt bredden og dybden i arbeidet, samt de arenaene og møteplassene hvor en slik funksjon bør delta.